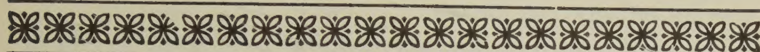
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 2. Februari 1935.

BILEAM DE WAARZEGGER-PROFEET

door

Dr J. SCHELHAAS Hzn te Tzummarum.

II.

Toen de profeet verder reisde en in het gebied van Balak kwam, kwam de koning van Moab hem in hoogsteigen persoon tegemoet. Hij bewees den profeet dus hooge eer. In een stad van Moab, die lag in het gebied van den Arnon, die in het uiterste van des konings gebied stroomde, ontmoette hij den waarzegger-profeet.

Ofschoon hij hooge eer bewees, kon hij niet nalaten, terstond zijn ontstemming te luchten over de aanvankelijke weigering van Bileam. En hij liet ook nu hem voelen, dat hij dacht, dat de rijkdom van de belooning een hoofdrol speelde in de overwegingen van den profeet.

De profeet benut echter deze gelegenheid, om voor mogelijke teleurstellende woorden, die hij wel eens zou kunnen gedwongen zijn te spreken, zich van te voren te dekken. Hij legt er den nadruk op, dat hij gekomen is, zeker wel, om aan te geven, dat dit een daad van beteekenis is. Hij mocht immers eerst niet gaan. En hij vraagt : Zal ik ook maar iets kunnen spreken ? Het woord, dat God in mijn mond zal leggen, dat zal ik spreken.

Bileam is zeker nog onder den indruk van de ontmoeting op den weg. Hij wil Balak niet paaien met schoone beloften, omdat hij ducht, ze wel eens niet te kunnen vervullen. Hij

zegt echter ook niet, dat hij zegenen moet. Want er is nog altijd een vleugje hoop, dat hij zal kunnen vloeken. Anders was hij immers niet gegaan.

Hij hoedt zich er voor, verwachtingen te wekken. Hij wil zich ook vrij en veilig stellen, wanneer de pogingen mislukken. Hiermede is, hoezeer de booze lust haar aanwezigheid verraadt, toch Gode eer toegebracht. Bileam zal slechts spreken, wat God in zijn mond zal leggen. God wordt erkend als de machtige absolute Heerscher ; de menschen zijn slechts Zijn instrumenten, die onvoorwaardelijk hebben te buigen voor Zijn wil en te doen, wat Hij wenscht.

Bileam zal later blij geweest zijn, dat hij terstond bij de eerste ontmoeting met Balak Gods vrijmacht en almacht heeft erkend tegenover den koning. Want toen kon hij zich op deze woorden beroepen.

Deze uitspraak van den profeet zegt ook kernachtig waar het om gaat. God zal zich hier verheerlijken door de openbaring van Zijn macht, die Bileam dwingt, tegen zijn wil Israel te zegenen temidden van hen, die hem riepen, om Israel te vloeken.

Bileam ging, na de ontmoeting, met Balak mee naar Kirjath-Huzzôth, welke naam in onze taal luidt : Straatsburg. Hier werd terstond door Balak met offeren aangevangen. En als bewijs van goede verstandhouding en gunst zond de koning deelen van het offervleesch aan Bileam en aan de vorsten, die bij hem waren. Wij zullen hier wel moeten denken aan een feestelijken maaltijd ter eere van Bileams komst. Balak bood Bileam en de vorsten een diner aan, maar het slachten der dieren droeg als vanzelf in het Heidensche land het karakter van een offer.

Den volgenden morgen is de tijd aangebroken, waarop Bileam moest trachten, Balaks opdracht te volbrengen. Balak nam Bileam mee. Vermoedelijk was er een gedeelte van deze stad, dat bijzonder voor den dienst van Baäl was bestemd, waar dus de hoogten waren, waarop die dienst werd waargenomen. Zij beklommen dan dit terrein, dat Bamôth Baäl

of Hoogten van Baäl heette. En van hier hadden zij het gezicht op het uiterste des volks. Het was immers naar Heidensche opvatting noodzakelijk, dat de waarzegger het volk zag, waarover hij den vloek moest uitspreken.

Bileam vroeg Balak om den bouw van zeven altaren en het offeren van zeven stieren en zeven rammen, op elk altaar een stier en een ram. En aan dezen wensch voldeed de koning natuurlijk gaarne. Het getal *zeven* is het heilige getal der volkomenheid. Dit getal, dat in Israel groote beteekenis bezat, heeft ook in Heidensche landen bijzondere waardij gehad ; men kende het magischen invloed toe. Misschien heeft Bileam zich hierin echter ook wel laten leiden door het feit, dat het getal *zeven* bij Israel bijzondere beteekenis had, indien hij tenminste daarvan kennis droeg.

Nadat Balak naar Bileams wensch de offeranden heeft gebracht, zeide de profeet tot den koning : Blijf staan bij uw brandoffer, en ik zal heengaan ; misschien zal Jahwe mij tegemoet komen ; en hetgeen Hij mij toonen zal, zal ik u bekend maken. Balak moet in devootheid bij het offer blijven staan. Bileam zal trachten, Jahwe's boodschap uit te vinden. En daartoe ging hij op een kale hoogte.

Het woord, door kale hoogte vertaald, heeft bij meerderen in dit verband bevreemding gewekt, ook door zijn plaats in het zinsverband. Maar onzes inziens geheel ten onrechte. Het woord, hier gebezigd, komt meerdere malen voor in deze beteekenis. Het kan hier zeer goed als accusativus loci verklaard worden. Al hebben ook de oude vertalingen anders gelezen, toch is een kale hoogte in dit verband zoo natuurlijk, dat daaraan moet worden vastgehouden. Bileam was immers op de Hoogten van Baäl, waar alles ongetwijfeld voor den dienst van Baäl gereed was. Daarbij behoorde natuurlijk een kale hoogte, waar men een kring aan den hemel kon beschrijven en op teekenen acht kon geven. Wij gaan dan ook de verschillende voorgestelde oplossingen voorbij, maar vermelden toch even de aardige conjectuur, dat de drie letters van het woord, door kale hoogte vertaald, beginletters zouden

zijn van de woorden, die in vertaling aldus zijn weer te geven : om te *vragen* den *mond* van *Jahwe,* die dan door een niet begrijpend overschrijver als één woord zouden zijn gelezen. Hoewel deze conjectuur steun zoekt in de LXX, verwerpen wij haar, omdat de LXX een breedere lezing heeft en toont toch ook iets anders gelezen te hebben, omdat er geen steun voor te vinden is in de handschriften, en omdat gelijk gezegd is hier een kale hoogte uitnemend past in het verband. Wij kunnen verstaan, dat Bileam gaarne op de kale hoogte ging, om vrij zijn tooverij te kunnen plegen.

Hoewel Bileam als waarzegger zich aan tooverijen bezondigde, wilde Jahwe hem toch ontmoeten. Ja God verdroeg ook het brutale woord, dat pochte op de vrijgevigheid in de offeranden : Zeven altaren heb ik toegericht en een stier en een ram op elk altaar geofferd. [4]) Jahwe wilde spijt waarzeggerij en tooverij dezen man gebruiken, om zich te verheerlijken te midden van de Heidensche hoogwaardigheidsbekleeders, doordat hij het volk Israel moest zegenen op gansch verheven en indrukwekkende wijze.

Bileams tooverijen beteekenden niets ; zijn offeranden konden ook geen gewenschten invloed oefenen. Hij werd gebruikt naar Gods vrijmacht ter eere Zijns Naams en tot heil van Zijn volk.

Jahwe leide het woord in den mond van Bileam en zeide : Keer weder tot Balak en spreek aldus. Als hij nu tot hem wederkeerde, zie, zoo stond hij bij zijn brandoffer, hij en al de vorsten der Moabieten.

En temidden van deze illustre vergadering hief hij zijn

---

[4]) De meening, dat deze uitspraak is „a misplaced speech of Balak's (which originally stood between v. 2 and 3), informing Balaam that he had done according to his request" (*Gray* a.w. blz. 343) is een ongegrond vermoeden, dat bovendien den text glad maakt en den zin vervlakt, terwijl *Gray's* argument, dat Balak en niet Bileam offert, geen kracht heeft, omdat Balak offert in opdracht van Bileam, en de offeranden dus ook Bileam kunnen worden toegekend en hij ze kan beschouwen als eigen offeranden gebracht aan Jahwe.

spreuk op, die haar wel zeer onwelgevallig moest zijn.

Het is opvallend, dat in Bileams geschiedenis telkens van spreuken gesproken wordt.

Hoewel dit woord geenszins het profetisch karakter uitsluit, legt het toch meer bijzonder den nadruk op het dichterlijke, puntige en korte van de uitspraak, die een gesloten geheel vormt.

Bovendien kan wellicht het gebruik van dit woord hieruit verklaard worden, dat Bileam zich niet tot het volk Israel richt, ook niet tot de vijanden van dit volk, maar over dit volk Gods spreekt ten aanhoore van de vijanden, die het op den ondergang van dit volk hebben toegelegd.

Ook heeft het woord van Bileam in het algemeen niet den specialen vorm der voorzegging, maar dien der diepzinnige spreuk, die verborgen zin bevat en nadere verklaring vraagt. Men zie echter de uitzonderingen niet voorbij en vergete niet, dat wij spreken over den *vorm*, niet over den *inhoud*, aangezien deze zeer zeker veelvuldig toekomst bevat.

Dat de vorm der eerste spreuk niet die der voorzegging is, blijkt klaar, wanneer wij een naar ons oordeel meer zuivere vertaling geven dan de Statenvertaling biedt. Maar moge de vorm geen voorzegging verraden, de inhoud doet dit toch ongetwijfeld wel.

Bileam hief zijn spreuk op en zeide:

Uit Aram ontbood mij Balak,
de koning van Moab uit de Oostelijke bergen:
Kom, vervloek mij Jakob,
en kom, scheld Israel.
Wat zal ik vloeken, dien God niet vloekt,
en wat zal ik schelden, dien Jahwe niet scheldt?
Ja van de hoogte der steenrotsen zie ik hem,
en van de heuvelen aanschouw ik hem:
Zie een volk dat alleen woont,
en onder de natiën zich niet rekent.
Wie telt het stof van Jakob,

en in getal het vierde deel van Israel?
Mijn ziel sterve den dood der rechtvaardigen,
en mijn uiteinde zij gelijk het zijne.

In dichtvorm zegt de profeet eerst, vanwaar hij ontboden werd, welke hooge persoon hem deed overkomen, en welke opdracht hij van dien vorst had ontvangen. Hij noemt het land, vanwaar hij tot Balak kwam, Aram. Dit is het Aram, dat ook genoemd werd : Aram Naharaïm, hetwelk door ons betiteld wordt met den uit het Grieksch stammenden naam : Mesopotamië, het land tusschen de rivieren de Tigris en de Euphraat. Het land, in de Schrift veelvuldig door Aram aangeduid en als vijandig land in de nabijheid van Israel geteekend, is het Syrië, waar Damaskus lag. Maar hier is het gebied bedoeld, dat ook wel Aram of Syrië genoemd werd, maar dat lag tusschen de reeds genoemde rivieren en vroeger wel in verbinding is geweest met het land, waarin Damaskus de beheerschende rol vervulde.

De bergen, hier bedoeld, zijn dan ook de bergen in het Noorden van het door ons aangewezen gebied. Hoewel deze bergen ten opzichte van Moab in het Noord-Oosten lagen, is toch de benaming : bergen van het Oosten of Oostelijke bergen heel gewoon, omdat Mesopotamië in het Oosten lag ten opzichte van het land in het stroomgebied van den Jordaan, dat in het Westen gelegen was.

Nadat de dichter-profeet ook zijn opdracht in poëzie heeft uitgezegd, spreekt hij duidelijk uit, wat hij reeds veel eerder in klare taal aan Balaks gezanten en aan Balak had behooren te zeggen. Nu wordt hij genoodzaakt door God, die hem de woorden in den mond legt, zijn onmacht, om te vloeken, en zijn onafwendbare roeping, om te zegenen, bekend te maken.

God heeft dit volk niet gevloekt, Jahwe heeft het niet gescholden. Hij heeft Zijn zegen aan dit volk verleend, dien Bileam niet in vloek kan doen verkeeren.

Hiermede heeft God getriumfeerd over den onwil van Bileam en hem verplicht tot gehoorzaamheid, die hem in zeer

onaangename verhouding bracht tot den koning van Moab.

Zoodra de profeet zijn onmacht heeft moeten bekennen in vragenden vorm, gaat hij onder de leiding Gods voort, nog verder over dit volk te spreken. Hij is in vervoering en roept uit : Ja van de hoogte der steenrotsen zie ik hem, en van de heuvelen aanschouw ik hem.

Het woordje *ki*, hier door *ja* vertaald, heeft dikwijls de beteekenis : *want*, gelijk bekend is. Wij meenen, dat de vertaling, die wij kozen, de voorkeur verdient, omdat het niet gemakkelijk is, in den zin, die met *ki* begint, de reden aan te wijzen voor het niet-kunnen-vloeken, terwijl de reden daarvoor ook reeds is aangegeven, doordat gezegd is, dat God het volk niet vloekt noch scheldt, en voorts omdat de profeet kennelijk in geestvervoering is en dit door ons *ja* tot uitdrukking komt.

Bileam is op de hoogte geklommen en ziet vandaar met verbazing naar dit volk, dat voor zijn oog gelegerd is. Hij teekent de eigenaardigheid van dit volk. Hij zegt ter kenschetsing : zie een volk dat alleen woont en zich onder de natiën niet rekent.

Dat Bileam lichamelijk op de heuvelen is, bevat niet als consequentie, dat ook het zien van den profeet als een zien alleen met het gewone oog moet worden geïnterpreteerd. Dit zien moet verklaard worden overeenkomstig den inhoud van de mededeeling aangaande hetgeen hij ziet, waarbij bovendien te bedenken is, dat Bileam hier als profeet optreedt onder inspiratie des Geestes.

De meening, dat de profeet hier doelde op Israels afgezonderd liggen in de vlakke velden Moabs en geen diepere bedoelingen had met dit woord, moet verworpen worden, omdat de mededeeling van den profeet dan wel erg onbeteekenend en nietszeggend was, maar voornamelijk, omdat uitgezegd wordt, dat Israel *zich niet rekent* onder de natiën. Het houdt zich voor een apart volk. Het staat op zichzelf. Er is naar Israels eigen oordeel een principieel verschil tus-

schen dit volk en de andere natiën, en dit oordeel is naar Gods eisch en wil.

Hiermede is beslist, dat het zien van Bileam wel niet alleen geestelijk, maar toch zeker ook geestelijk moet worden verstaan. Wat geheel overeenkomt met zijn positie hier als profeet, aan wien het woord van Jahwe in den mond gelegd was en die gedwongen werd tot het zegenen van het volk Israel.

De Statenvertalers hebben, gelijk bekend is, vertaald, alsof hier toekomst werd voorzegd. Zij vertaalden het Imperfectum als toekomende tijd. Dit is natuurlijk dikwijls de beteekenis van dezen werkwoordsvorm. Maar toch wordt hiermede meermalen op den toestand, zooals die reeds in het heden bestaat, gewezen. Het Imperf. wordt b.v. in het eerste gedeelte van hetzelfde vers zonder aarzeling in den tegenwoordigen tijd overgezet : ik zie hem en aanschouw hem. Daarom is het niet ongewoon, ja zelfs het meest voor de hand liggend, ook de Imperfecta van het tweede gedeelte van hetzelfde vers op te vatten als bedoelende den toestand, die er reeds is. Te meer moet de tegenwoordige tijd in de vertaling gekozen worden, omdat Israel ook alleen woonde en zich onder de natiën niet rekende, toen Bileam dit volk zag.

Wij kiezen dus voor de opvatting, die den tegenwoordigen tijd vraagt in onze taal, waarbij echter moet bedacht worden, dat kennelijk op een *kenmerk* van Israel wordt gewezen. Hierin ligt opgesloten, dat, indien Israel dit kenmerk niet bewaart, dit volk ook van zijn waren aard is vervallen. Het Israel, dat Gods volk is, woont alleen en rekent zich niet onder de natiën. Gaat deze principieele onderscheiding teniet, dan houdt dit volk op, in waarheid Israel te zijn.

Aangezien de Joden sinds de verwerping van den Christus wel afzonderlijk bleven voortleven, maar niet meer wezenlijk verschilden van hen, die de deugdleer betrachten, moet geoordeeld worden, dat hun alleen-wonen een dood restant is, dat nog gewaagt van de grootheid en bijzonderheid van Israels verleden, maar in zichzelf geen beteekenis meer heeft.

Christus' kerk moet in haar alleen-wonen en zich-niet-rekenen onder de wereldlingen toonen, dat zij de wettige en werkelijke voortzetting is van het Israel Gods. Die kerk is levend en vol van kracht en geestelijke fleur, wanneer zij zich verre houdt van wereldgelijkvormigheid, den Heere Christus als haar Verlosser in zuiverheid belijdt en de waarheid Gods, zooveel in Gods kracht mogelijk is, beleeft. Maar wanneer zij met de wereld heult, wereldgelijkvormigheid tolereert, den Christus Gods niet naar de Schriften belijdt, eenheid zoekt of toelaat met hen, die de waarheid naar Gods Woord niet in geloof aanvaarden, dan zinkt zij in en wordt meer en meer dor, ongeestelijk en onvruchtbaar.

Dat Bileam hier een kenmerk van Israel noemt, doet meteen verstaan, dat hij het wezen van Israel aangeeft. En voorzoover dit kenmerk nog niet tot volle heerschappij en openbaring is gekomen, ligt in deze uitspraak profetie. Bileam ziet reeds de volkomenheid van hetgeen nu nog ten deele is. Hij grijpt heden en toekomst als een onlosmakelijke eenheid.

Wij mogen constateeren, dat Bileam terstond den nadruk legt op het geestelijk bezit van Israel. Want het niet-zich-rekenen onder de natiën moet toch als reden hebben den bijzonderen dienst Gods, waarin het principieel van alle volken verschilde. Israel kende, diende en vereerde alleen den levenden God, bezat in zich het mysterie van den Messias, gelijk Bileam zelf later klaar zal zeggen. Het was alzoo geheel onderscheiden van de afgodendienaars.

Nadat Bileam op het isolement van Israel gewezen heeft, gaat hij aldus voort : Wie telt het stof van Jakob en in getal het vierde deel van Israel ? Het antwoord moet natuurlijk luiden : niemand. De vraagvorm doet het sterkst uitkomen, dat het volk Gods ontelbaar in getal is.

De vraag is nu weer : bedoelt Bileam hier niets anders, dan dat hij meent, dat dit volk, dat daar voor hem ligt, niet geteld kan worden ?

Dat hij meer moet bedoelen, kan reeds hieruit worden af-

geleid, dat Israel ten tijde van den waarzegger-profeet waarlijk niet zoo machtig in getal was, dat het niet geteld kon worden. Bileam zou zich aan schromelijke overdrijving hebben schuldig gemaakt, indien hij hier slechts het oog had gehad op Israel, zooals het gelegerd was in de vlakke velden van Moab.

Maar ook de keuze der woorden doet verstaan, dat de zin van Bileams profetie dieper gaat en zich verder uitstrekt. Hij spreekt immers van *het stof van Jakob*. Dat zou op zichzelf niets dan een beeldrijke uitdrukking kunnen zijn, die dan echter wel zeer overdreven was. Doch deze woorden komen ook voor in Gen. 13 : 16, waar Jahwe tot Abraham (toen nog Abram geheeten) zeide : En Ik zal uw zaad stellen als het stof der aarde, zoodat, indien iemand het stof der aarde zal kunnen tellen, zal ook uw zaad geteld worden. [5]) Aangezien in de verdere spreuken meermalen duidelijk de profetieën der aartsvaders worden gebruikt, moet naar onze meening worden aangenomen, dat ook de bewuste uitdrukking op de aartsvaderlijke profetie rust en daaruit genomen is.

Wij komen hierbij tot een typische quaestie. Het verband tusschen de aartsvaderlijke profetieën en Bileams spreuken is zoo duidelijk, dat *Böhl* in zijn *Christologie des Ouden Verbonds*, Amsterdam, 1885, zegt : „Bileam geeft een commentaar op bekende beloften, maar een geïnspireerden commentaar. De spreuken van Bileam in Num. 22—24 bevatten slechts echo's, nagalmen van Jakobs zegenwoorden voor Juda." a.w. blz. 98.

Dit is ons te sterk gezegd en ook niet geheel zuiver, omdat Bileam toch wel iets nieuws geeft, wat *Böhl* ontkent, terwijl hier ook aan aanvankelijke vervulling moet worden gedacht.

Maar feit is toch, dat Bileams spreuken sterke verwantschap toonen met de aartsvaderlijke profetieën. Het schijnt ons toe, dat er slechts twee mogelijkheden ter verklaring zijn. Of Bileam heeft de aartsvaderlijke profetieën gekend, en

---

[5]) Men zie ook Gen. 28 : 14.

zinspeelt op hetgeen hij heeft gelezen of gehoord, òf hij heeft ze niet gekend, maar dan heeft de Geest der profetie zonder geschreven intermediair of mondelinge overlevering dezelfde uitdrukkingen met zeer bijzonderen inhoud, die eerst aan de patriarchen waren bekend gemaakt, thans weer doen opkomen in den geest van Bileam.

Naar onze meening is de eerste mogelijkheid verreweg de meest waarschijnlijke, maar kan toch niet een besliste keuze worden gedaan, omdat daartoe afdoende aanwijzingen ontbreken.

In ieder geval, ook wanneer men Bileam de kennis der aartsvaderlijke beloften ontzegt, is toch de verwantschap tusschen deze profetieën en de spreuken van Bileam evident, en moet ter verklaring van deze spreuken gerekend worden met de openbaring Gods aan de aartsvaders, omdat dezelfde Geest deze profetieën gaf en dezelfde Heilige Schrift ze voor het nageslacht als openbaring Gods heeft bewaard.

Er is verband tusschen de oude en de nieuwe profetieën. Wanneer Bileam zegt: Wie telt het stof van Jakob?, dan beeldt hij uit de vervulling van Gods belofte aan de patriarchen.

De aartsvaderlijke belofte omspant de kinderen Gods *uit alle volken*. Daarop moet in dit verband ook worden gelet. Terecht wijst in dit verband ook op de uitgebreidheid der belofte aan de aartsvaders *Ds J. J. Knap* in zijn boek „*Bileam,* Toepasselijke Verklaring zijner Profetieën," Kampen 1929, blz. 100, 101.

Zoo uitgebreid moet Bileam *het stof van Jakob* minstens gezien hebben.

Maar wij moeten er ook op letten, dat de profeet hier kennelijk een kenmerk aangeeft. Het Perfectum kan niet als verleden tijd worden vertaald, omdat het volk Israel nog nimmer als volk op aarde de ontelbaarheid had bereikt. Ook kunnen we dit Perfectum niet verklaren als Perfectum propheticum, omdat de profeet den zegen uitbeeldt, die op dit volk rust, en tegenover Balak niet allereerst de toekomst

maar het heden van belang was. Wij moeten dus wel exclamatief vertalen : Wie telt, wie kan tellen het stof van Jakob ?

Maar aangezien dit woord op het uitwendig heden niet past, moet hij dit volk gezien hebben in zijn volle grootte en ware wezen. Hij heeft dan bedoeld het volk Gods, dat eeuwig is, dat van den dood bevrijd is. Het volk, dat voor hem ligt, is dan tijdelijke representatie van het eeuwige volk, dat ontelbaar is als het stof der aarde. Het volk Gods is een eeuwig volk, dat wel de geslachten doorloopt, maar ook eeuwig blijft bestaan. Bileam heeft gezien, dat de dood nog slechts een tijdelijke breuk is, die eens geheel zal worden geheeld. Dit volk is een volk, dat eeuwig leeft. Geen wonder, dat de profeet, dit ziende, zegt : Wie telt het stof van Jakob en in getal het vierde deel van Israel ? Wie dezen zin van het stof van Jakob heeft gevat, die vindt het niet vreemd meer, dat de profeet hierop terstond den wensch laat volgen : Mijn ziel sterve den dood der rechtvaardigen, en mijn uiteinde zij gelijk het zijne. Wanneer de profeet ziet, dat de dood wordt tenietgedaan, dan kan hij zonder opvallenden overgang de begeerte naar den dood der rechtvaardigen uitspreken. En het verband, dat aldus ongekunsteld aan het licht treedt, pleit ervoor, dat wij den juisten zin van het stof van Jakob hebben gegrepen.

Ten aanzien van : en in getal het vierde deel van Israel moet worden opgemerkt, dat door meerderen een andere lezing wordt voorgestaan. Met een wijziging, die slechts gering is en steun vindt in de LXX, kan gelezen worden : en wie telt ? Voor tellen worden dan in het Hebreeuwsch twee verschillende woorden gebruikt, die in beteekenis dicht bij elkander komen. Wij houden ons echter aan den Hebr. text, gelijk die overgeleverd is, omdat hij het sterkst gesteund wordt en omdat hij meer kleur geeft aan hetgeen gezegd wordt.

In plaats van „het vierde deel" willen meerderen lezen : menigten. De LXX heeft een vertaling, die oogenschijnlijk op een andere lezing rust. Maar dit is geen voldoende grond,

om door een conjectuur een text te wijzigen, die zeer goeden zin biedt. De profeet ziet het uiterste van Israel, waarbij niet aan zijn oog ontglipte, dat Israel in vier kampen gelegerd was (vgl. Numeri 2). Hij heeft waarschijnlijk meer op één kamp bijzonder het oog gehad. En zoo kon schoone parallelie in zijn spreuk verkregen worden.

Wij worden, hoezeer de zin der profetie de eeuwige grootheid grijpt, door deze uitdrukking eraan herinnerd, dat de profeet ook het heden voor zich ziet en daarmede rekent in de keuze der woorden. Het volk kan niet gesplitst worden. Het volk, dat met het natuurlijk oog gezien kan worden, is ook het volk Gods, maar daarin wordt voorts heel het volk begrepen gedacht. Wij moeten nooit het concrete, het in de werkelijkheid bestaande, uit het oog verliezen, maar evenzeer bedenken, dat toch het volk wordt geschouwd in zijn volkomen grootheid en wezenlijk bestaan.

Opmerkelijk is tenslotte, dat Bileam den zegen van Jahwe, die op Israel rust, uitspreekt in woorden, die de vervulling van de zegenrijke belofte, aan de aartsvaders geschonken, te kennen geven. Daarmede treedt aan het licht, dat het getal zonder meer niet de grootheid van Israel uitmaakt, maar dat dit getal uit *gezegenden des HEEREN* bestaat, die deel hebben aan Gods verbond.

De wensch, dien Bileam aan het slot van zijn eerste spreuk uitspreekt, vraagt bijzondere bespreking. Hoewel de een het meer zoekt in een lang gelukkig leven en een laten dood, de ander meer denkt „aan den rustigen dood dien vrome Israelieten smaken, in het bezit van Gods gunst en zeker van zijn zegen voor hun nageslacht" *(Leidsche Vertaling* op dit vers), gaan toch verreweg de meeste exegeten accoord met de meening, aldus door de *Leidsche Vertaling* uitgesproken: „Van een leven na den dood is hier geen sprake." *Gray* zegt: The old unhistorical view which saw in these words an allusion to a Hebrew belief in a future life of blessedness beyond the grave, and, consequently, a wish on the part of Balaam for such a blessed afterlife, was criticised at length by Hengsten-

berg (pp. 94—101), and has been generally abandoned." a.w. blz. 348.

En *Keil* zegt in zijn commentaar op Numeri: „Dieser Wunsch involvirt nicht die gewisse Hoffnung auf ein seliges Leben im Jenseits, welche die Israeliten selbst damals noch nicht hatten, sondern enthält nur den Gedanken, dasz der Tod eines frommen Israeliten ein wünschenswertes Gut sei," a.w. 2e druk, blz. 329.

Wij komen hier in aanraking met de vrij algemeen aanvaarde vooronderstelling, die aan het oude bondsvolk groote onkunde aangaande het leven na den dood toeschrijft. Deze vooronderstelling wordt ook hier gehandhaafd, al moest, naar wij meenen, een wensch, als hier gevonden wordt, dringen tot verwerping van die vooropgestelde opinie, die men uit andere Schriftuurplaatsen meent te kunnen afleiden.

De uitspraak van Bileam betreft *den dood.* De dood der rechtvaardigen wordt als zeer begeerlijk voorgesteld. De dood der rechtvaardigen moet dus een geheel andere dood zijn dan die der onrechtvaardigen. Wij hebben gezien, dat het verband de gedachte steunt, dat de vernietiging van den dood bedoeld moet zijn. Slechts bij die opvatting heeft deze wensch werkelijk zin en beteekenis. Alle andere opvattingen maken den inhoud van dezen bijzonderen wensch zeer vlak en mat. Ook dat is een reden, de opinie, die het verband aan de hand doet, te aanvaarden. Wanneer toch niet gedacht moet worden aan het leven na den dood, dan is niet te verstaan, dat deze wensch aangaande den dood wordt uitgesproken. Dan mocht toch, waar degenen die geen inzicht hebben in de vragen van dood en leven over het algemeen niet gaarne spreken over den dood, verwacht worden, dat als wensch werd uitgesproken, dat Bileam hetzelfde lange gelukkige leven mocht ontvangen als de rechtvaardigen verkrijgen.

Hoewel naar ons oordeel het verband wel degelijk aanwijzing biedt aangaande de kwaliteit van den dood, moet toch erkend worden, dat hier dienaangaande geen afzonderlijke uiteenzetting wordt gegeven. Maar dat lag niet hieraan, dat

daarover niets bekend was, maar daaraan, dat dit niet noodig was, omdat de voorafgaande openbaring die kennis al geschonken had.

Daartoe verwijzen wij naar Gen. 3 : 15 in verband met heel Genesis 2 en 3. Wij hebben in „De Messiaansche Profetie in den tijd vóór Israels volksbestaan" aangetoond, dat in Gen. 3 : 15 wordt voorzegd, dat het Zaad, de Messias, zal komen en de zondemacht breken, *den dood dooden* en Satans heerschappij verstoren. Sleutel voor de kennis van dood en eeuwigheid is Gen. 3 : 15, in verband gezien met Gen. 2 en 3. Wanneer men den sleutel mist, dan ontbreekt natuurlijk de mogelijkheid, om de openbaring te verstaan. Dan kan men ook begrijpen, dat men den wensch van Bileam gaat ontledigen. Maar zoodra Gen. 3 : 15 recht verstaan wordt, heeft men de grondleggende kennis aangaande den dood en de overwinning des doods. Men moet hier de Schrift met reeds geschonken Schrift verklaren. Dan valt de veronderstelling, die ongegrond is en het wezen der Schrift krenkt, weg en heeft men een recht inzicht in den zin en den samenhang der profetie.

Tenslotte moet nog iets gezegd worden van de rechtvaardigen. Wij zouden eigenlijk moeten lezen : *rechten,* maar aangezien dit woord in de hier bedoelde beteekenis niet gebruikelijk is, *oprechten* echter ook niet den zin zuiver weergeeft, vertalen wij : *rechtvaardigen.* Dat zijn degenen, die recht staan en een rechten weg bewandelen, omdat zij deel hebben aan de rechte verhouding ten opzichte van God. Hier wordt uitgegaan van de rechtvaardigheid, die verkregen is, waarom men recht staat tegenover God. Hoewel de Messias niet genoemd wordt, is Hij toch ook hier de centrale persoon. Want de belofte, waarop gedoeld werd, vindt haar kern in het ééne Zaad, in Gen. 3 : 15 voorzegd, in Wien het ontelbare zaad begrepen is. Hij verwerft de gerechtigheid voor onrechtvaardigen. En de dood wordt slechts door Hem verslonden tot overwinning.

De rechtvaardigen zijn niet rechtvaardig in zichzelf, maar

in Hem, die voorzegd was en in de derde en vierde spreuk van Bileam ook geprofeteerd wordt. Wij hebben in de eerste spreuk een indirecte profetie van den Messias, maar zij vindt haar verklaring in de voorgaande openbaring Gods en in de spreuken, die volgen. Wij komen daarop nog nader terug.

Dat hier van rechtvaardigen gesproken wordt, staat zeker wel in verband met het feit, dat Israel ook Jeschurun werd genoemd, waarin hetzelfde woord voorkomt, dat wij door rechtvaardig vertaalden. Maar dit doet toch tevens uitkomen, dat het uitwendig behooren tot Israel geen wezenlijke waardij heeft, dat het erop aankomt, recht voor God te staan, en dat dezulken slechts het ware Israel zijn. „Mijn uiteinde zij gelijk het zijne" wordt in parallelie gezegd. Nu wordt het enkelvoud gebruikt, om aan te geven, dat Bileam, die slechts *één* persoon is, ook zich slechts toewenscht het uiteinde van den *éénen* rechtvaardige, dat natuurlijk tevens het uiteinde is van alle rechtvaardigen.

Over Bileams persoonlijke verhouding tot dien wensch spreken wij aan het slot van onze verhandeling.

Het spreekt vanzelf, dat Balak boos is. Hij geeft daar ook uiting aan, door de tegenstelling aan te wijzen tusschen de opdracht en hetgeen Bileam gedaan heeft. Bileam mag zich echter gelukkig prijzen, dat hij nu althans zich op de bij de eerste ontmoeting met den koning gedane uitspraak kan beroepen. Hij heeft Balak meegedeeld, dat hij slechts zou kunnen zeggen, wat Jahwe in zijn mond legde. En dat heeft hij nauwgezet in acht genomen. Hij kon derhalve niet anders handelen.

In de geschiedenis van Balak en Bileam komt het *principieele verschil* uit, dat bestaat tusschen zegen en vloek volgens Heidensche opvatting en den zegen en den vloek, die door den levenden God gewerkt worden. Ook in het leven der Heidenen werd nog rekening gehouden met zegen en vloek. Maar de ware, de levende beteekenis was er aan ontvallen.

Balak meende, dat het aan toevalligheden kon hangen, of

er zegen dan wel vloek werd uitgesproken. Hij was van gedachte, dat de waarzegger macht kan oefenen over de godheid. Die godheid is een maaksel of bedenksel van menschen. Geen wonder, dat men ook aan haar luimen en grillen toekende, en meende, dat bijzonder aangelegde menschen de godheid konden veranderen in wil en daad. De plaats moest ook gelukkig gekozen zijn. Toevalligheden oefenden grooten invloed. Er moest ook een strenge rite in acht genomen worden.

De Heidensche godsdienst openbaart zich ook hierin als een dooden godsdienst met een dooden god. De begrippen zegen en vloek zijn van werkelijk leven beroofd. Ook zijn zij veruitwendigd: zegen beteekent voorspoed, vloek onheil, zonder geestelijken inhoud. En de mensch kan invloed oefenen op de godheid ter verkrijging van zegen of vloek.

Daartegenover is Bileams optreden een machtig getuigenis. De profeet kan slechts zeggen, wat Jahwe in zijn mond gelegd heeft. Jahwe spreekt zegen of vloek naar Zijn vrijmacht. De menschen zijn niet in staat, ook maar eenigszins heerschappij over Hem te oefenen. Jahwe regeert met volstrekte souvereiniteit.

Het principieele verschil treedt zoo duidelijk als mogelijk is aan het licht. Hier gaapt een klove, die spijt pogingen van mannen als *Hempel* [6]) en *Mohwinckel* niet is te overbruggen.

Balak laat het er nog niet bij zitten. Hij zal den waarzegger-profeet op een andere plaats brengen. De plaats was zeker niet gelukkig gekozen. Hij heeft hem slechts het uiterste van het volk Israel laten zien. Maar Bileam heeft zoo overdreven over het getal van dit volk gesproken, dat het beter is, dat hij Israel van meer nabij ziet.

Als de profeet meent, dat het volk niet geteld kan worden,

---

[6]) Men zie *Joh. Hempel,* Die israelitischen Anschauungen von Segen und Fluch im Lichte altorientalischer Parallelen in het Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1925 blz. 22—110 en *Mohwinckel,* Psalmenstudien II, Kristiania, 1922.

dan moet hij het maar eens van naderbij beschouwen. Hij zal dan zijn overdrijving wel bemerken.

Het verband doet dus ook verstaan, dat de juiste vertaling van vs. 13 moet zijn, die door *Keil* wordt voorgestaan : Toen zeide Balak tot hem : Kom toch met mij naar een andere plaats, vanwaar gij het zien zult ; gij ziet slechts zijn uiterste, maar ziet het niet in zijn geheel ; en vloek het mij vandaar.

Dat dit de juiste vertaling is, wordt voorts hierdoor vastgesteld, dat in Num. 22 : 41 duidelijk gezegd werd, dat Bileam op Bamôth Baäl *het uiterste des volks* zag. Wanneer dus na de eerste spreuk zou worden gezegd, dat Balak *nu* Bileam slechts het uiterste van het volk wilde laten zien, dan zou men het uiterste, dat tweemaal in deze geschiedenis voorkomt, op tweeërlei wijze moeten verklaren, wat wel niet geheel onmogelijk, maar wel onnatuurlijk is.

Balak bracht Bileam naar het *veld der wachters,* waarvoor in de Statenvertaling onvertaald staat : *het veld Zofim. Zofim* zijn wachters, die op wacht staan en nauwkeurig acht geven, of er ook onraad nadert. De profeten van Israel worden ook wel wachters genoemd, omdat zij het volk moesten waarschuwen, door hun Gods openbaring bekend te maken.[7])

Wij zullen hier echter wel aan „het veld der wachters" te denken hebben, dat zoo genoemd is, omdat daar in oorlogstijd wachters waren, die op den uitkijk stonden, of er ook vijanden in aantocht waren, aangezien dit oudtijds meermalen geschiedde en het ons onwaarschijnlijk voorkomt, dat de waarzeggers ook wachters zouden zijn genoemd in het Heidensche land.

Het veld der wachters lag op den top van den Pisga. Daar werden weer dezelfde toebereidselen gemaakt. De offerdieren werden weer geslacht en geofferd gelijk te Bamôth Baäl. Balak bleef weer staan bij het offer en Bileam ging weer op tooverijen uit.

---

[7]) Men zie hiervoor *Dr G. Ch. Aalders,* De Profeten des Ouden Verbonds, Kampen, 1918, blz. 16 v.v.

De koning is nu zeer nieuwsgierig. Want nauwelijks was de profeet terug met de opdracht Gods, of de koning vroeg: Wat heeft Jahwe gesproken?

Toen hief hij zijn spreuk op en zeide:

Sta op Balak! en hoor,
Luister naar mij, zoon van Zippor!
God is geen man, dat Hij liege;
noch eens menschen kind, dat het Hem berouwe.
Zou Hij zeggen en niet doen,
of spreken en het niet gestand doen?
Zie ik heb ontvangen te zegenen.
Dewijl Hij gezegend heeft, keer ik het niet.
Hij schouwt niet ongerechtigheid in Jakob,
noch ziet Hij ellende in Israel.
Jahwe zijn God is met hem,
en het geklank des Konings is bij hem.
God voert hen op uit Egypte,
zijn krachten zijn als die van een wilden os.
Ja er is geen tooverij in Jakob,
en geen waarzeggerij in Israel:
terechtertijd wordt tot Jakob gezegd,
en tot Israel, wat God doet.
Zie een volk, dat opstaat als een leeuwin,
en zich verheft als een leeuw.
Het legt zich niet neer, totdat het roof eet,
en bloed van verslagenen drinkt.

De koning, die bij het offer *stond,* wordt opgeroepen, om *op te staan,* natuurlijk niet in letterlijken maar in overdrachtelijken zin. Hij moest zijn ooren spitsen, zijn opmerkzaamheid spannen, opdat hij goed zou hooren, wat de profeet tot hem te zeggen had. Na deze oproep heeft Bileam in klassiek geworden taal Gods waarachtigheid, onveranderlijkheid en trouw geroemd. De mensch is leugenachtig, maar God waarachtig. Hij houdt Zijn beloften. Zijn raad is onbreekbaar.

Niets kan Zijn hoog besluit ooit keeren. Het is onveranderlijk.

Natuurlijk komt deze uitspraak niet in strijd met de andere uitspraak : toen berouwde het Jahwe, dat Hij den mensch op de aarde gemaakt had (Gen. 6 : 6), en die aangaande het berouw Gods betreffende Sauls aanstelling tot koning. De Kantteekeningen zeggen op Gen. 6 : 6 : „Aldus wordt menschelijker wijze in de Heilige Schrift van God gesproken, omdat Hij zijn werk of daden verandert, hoewel Hij in zichzelven onveranderlijk blijft". Wij gaan hier niet nader op in. Men zie b.v. *Bavinck*, Gereformeerde Dogmatiek[3] II blz. 141 v.v. *Ds. J. J. Knap* wijdt er enkele bladzijden aan in zijn *Bileam*, blz. 118—120. Bij Bileam blijkt dit in het wel mogen gaan na aanvankelijke weigering en het niet mogen vloeken.

De prediking van den profeet is geweldig ; zij betuigt de waarheid, die recht tegen het Heidensche denken inging. De levende God wordt hier bekend gemaakt en verheerlijkt. Hij is de vrijmachtige Beheerscher van den gang der geschiedenis. Hij blijft Dezelfde, houdt, wat Hij heeft gesproken en laat zich niet door menschen tot andere gedachten en besluiten brengen. Bileam kon dan ook niet den zegen veranderen in een vloek. Hij kon de opdracht van Balak niet volbrengen. Hij heeft ontvangen te zegenen. Hij heeft opdracht van God daartoe. „Dewijl Hij gezegend heeft, keer ik het niet." Hij maakt nu zoo duidelijk mogelijk eigen onmacht bekend en Gods onherroepelijk besluit, den blijvenden zegen aan Israel te hebben geschonken.

Daarna gaat hij over tot de teekening van het ware Israel. Hij zegt aangaande den God van Israel : Hij schouwt niet ongerechtigheid in Jakob noch ziet Hij ellende in Israel.

Ook hier wordt geen scheiding gemaakt tusschen het volk Gods, dat voor hem gelegerd ligt en het volk Gods, dat in den nieuwen hemel en op de nieuwe aarde zal zijn. Deze uitdrukking past op heel het volk Gods. Zoolang het nog op aarde is, is er natuurlijk wel zonde in Jakob en drukken ook de gevolgen der zonde Israel. Maar God ziet het niet. Hier moet gedacht worden aan een bedekking van de zonde en

ellende. Want anders moest Jahwe het immers zien met Zijn alziend oog. Die bedekking moet dan ook hierin gevonden worden, dat Jahwe zijn God met hem is en koningsgejubel onder het volk weerklinkt.

Hoewel de Koning volgens de parallelie Jahwe moet wezen, is toch de uitdrukking zeker wel aldus te verstaan, dat de Koningsheerschappij van Jahwe in het koningschap van den Messias, die in de derde en vierde spreuk wordt genoemd, tot openbaring komt. Jahwe is Israels God in den Messias. Aangezien er bedekking der zonden aanwezig moet zijn, de Messias als Koning de kern van Israel is volgens de verdere spreuken, is duidelijk, dat deze Koning de zonde en ellende voor Gods oog bedekt en dat Jahwe in dezen Koning met Israel slechts gemeenschap kan hebben en gemeenschap heeft.

Wij hebben ook hier weer profetie, waarin de Messias niet wordt genoemd, maar waarin Hij toch het centrum is. De Messias wordt eerst in de volgende spreuken genoemd. Over dit verschijnsel in de Messiaansche profetie spreken wij nog nader.

God schouwt niet ongerechtigheid in Jakob noch ziet Hij ellende in Israel. Zoolang dit volk nog op aarde is, is er wel zonde en ellende, maar zij zijn bedekt en in beginsel door den Messias weggenomen. Doch zoodra het door den dood is heengegaan, is er geen zonde noch ellende meer, omdat zij dan geheel zijn weggedaan en tenietgedaan. Daarom past deze profetie op het volk Gods van alle tijden, maar vindt zij haar volkomen vervulling in den toestand der heerlijkheid, want dan ziet God geen zonde noch ellende, omdat zij er niet meer zijn. Dan komt ook eerst tot volle openbaring en uitwerking, dat Jahwe zijn God bij Israel en het geklank des Konings onder het volk is.

Nadat aldus de bedekking van de zonde en haar gevolgen is aangeduid, de volkomen wegneming geprofeteerd en Israels gemeenschap met God, die in geklank des Konings bejubeld wordt, is vermeld, spreekt de profeet nog verder over

Israel met deze woorden : God voert hen op uit Egypte, zijn krachten zijn als die van een wilden os of buffel.

Dit volk komt onder Gods leiding uit Egypte en bezit door zijn God groote kracht, die onbedwingbaar is.

Tenslotte zegt Bileam nog in verheven taal : Ja er is geen tooverij in Jakob noch waarzeggerij in Israel : terechtertijd wordt tot Jakob gezegd, en tot Israel, wat God doet.

Het woordje *ki* hebben wij ook hier weer vertaald door *ja*. Ook kan hier door *want* worden vertaald. Daartegen hebben wij geen overwegend bezwaar, want metterdaad kan hier de reden voor Israels kracht gevonden worden. Maar de reden is ook reeds besloten in hetgeen voorafgaat, dat God Israel opvoert uit Egypte. Bovendien vinden wij hier *ki* gevolgd door : *zie* evenals in de eerste spreuk, terwijl de profeet in vervoering is en dies een uitdrukking van verwondering meer passend is in het verband dan een redegevende verbinding.

Er zijn meerderen, waaronder ook de Statenvertalers, die hebben overgezet : er baat (is) geen tooverij tegen Jakob en geen waarzeggerij tegen Israel. Maar deze overzetting is onjuist.

Ten eerste moet erop gewezen worden, dat Bileam met hetzelfde voorzetsel, dat *in* en *tegen* kan beteekenen, telkens teekent, wat er *in* Israel is. Ten tweede kan de reden, om *tegen* te vertalen, niet voldoende geacht worden. Want tooverij en waarzeggerij baten wel niet tegen Israel, maar wij verwachten zulk een uitspraak in het verband niet. De profeet spreekt hier immers over de grootheid van Israel en niet over eigen onvermogen, om door tooverij en waarzeggerij den zegen in een vloek te verkeeren. Dit was in dit verband ook geen belangrijke mededeeling meer, omdat uit zijn spreuken immers zijn machteloosheid reeds voldoende blijkt. Ten derde wordt echter die vertaling als onjuist aangewezen door de woorden, die terstond op de besproken uitspraak volgen : Terechtertijd wordt tot Jakob gezegd, en tot Israel, wat God doet. Hieruit blijkt immers, dat de profeet eerst zegt, wat er

niet en dan wat er wel in Israel is. Tooverij noch waarzeggerij is er, maar er is profetie.

De uitdrukking, door „terechtertijd" vertaald, beteekent eigenlijk : overeenkomstig den tijd. In iederen tijd wordt dus naar de behoefte van dien tijd tot Israel gezegd, wat God gedaan heeft of doet. Als wij lezen : wat God gedaan heeft, dan denken wij bijzonder aan Gods raad en aan de grondleggende wonderwerken Gods. „Wat God doet" lezen wij liever, omdat dan duidelijk is, dat Gods doen op alle tijden betrekking heeft.

Tooverij en waarzeggerij zijn door God verboden, maar ook waardeloos. Israel heeft er ook geen behoefte aan, want het levende Woord Gods gaat steeds tot Gods volk uit. En daaraan heeft het alle eeuwen door voldoende, zoowel onder de Oude als onder de Nieuwe Bedeeling.

Bileam geeft aan het eind van zijn tweede spreuk nog een teekening van Israel, die groote verwantschap vertoont met Gen. 49 : 9. Wat daar van Juda gezegd wordt, wordt hier, met eenige verschuiving van de teekening, van Israel gezegd. Hier moet de roof nog gegrepen worden, terwijl die naar de voorstelling in Gen. 49 : 9 gegrepen is.

Dat de roof gegrepen is, teekent Bileam in Num. 24 : 9.

Het is merkwaardig, dat de leeuw in tweeërlei stand geteekend wordt. Daarin komt uit, dat er variatie en voortgang in de spreuken is, dat het de bedoeling is, Israel van verschillende zijden te belichten. Hier blijkt tevens, dat de profeet uitbeeldt, wat geschieden zal, maar ook hetgeen geschieden zal, als tenvolle reeds geschied teekent. Er is voortgang en variatie in de teekening. Steeds duidelijker is hij ook in de aanwijzing van den Messias, gelijk in de volgende spreuken aan het licht treedt.

Wij hebben in ons proefschrift aangetoond, dat in Gen. 49 duidelijk door het verband wordt aangegeven, dat de Messias in waarheid de Leeuw uit Juda's stam is. a w. blz. 123.

Hier wordt speciaal Israel als de Leeuw geteekend. Maar aangezien op Jakobs zegen over Juda gedoeld wordt, die

kennelijk Messiaansch is en Bileam zelf straks den Messias als de kern van Israel aanwijst, moet ook hier Israel gezien worden als het volk, waarin de Messias verborgen is. Van het volk wordt gezegd, wat in werkelijkheid den Messias betreft. Hier wordt teekening geboden van den strijd, die in het paradijs is ontbrand, die alle eeuwen door tot de voleinding voortduurt, maar in waarheid door den Heere Christus gewonnen is.

Wij komen op de verhouding van volk en Messias nog terug.

Balak is na deze spreuk geneigd, er mee op te houden. Hij spreekt als zijn wensch en gebod uit, dat de profeet noch vloeken noch zegenen zal. Maar wanneer Bileam hem herinnert aan zijn vroeger gesproken woord : al wat Jahwe zal spreken, zal ik doen, dan wint nog één keer de hoop op uiteindelijk succes het van de opkomende gramschap. Misschien was het ook wel naar Heidensche zede van belang, dat *drie* keer een poging werd herhaald, om gewenscht resultaat te bereiken.

Gelijk bekend is, wordt hier veelal de scheiding gelegd tusschen de spreuken. [8]) De beide eerste spreuken worden door de critici als regel aan één bron toegekend en de beide laatste aan een andere bron. Wij willen er echter op wijzen, dat de teekening van Balak psychologisch zuiver is in de opwaking van den toorn. Hierin is voortgang, die wordt behoed voor snelle ontbranding door den eerbied voor den waarzegger, de vrees voor de Godheid en de hoop, toch nog te zullen slagen bij aanhouden en benutten van alle gunstige omstandigheden en invloeden.

Baentsch, die het opneemt voor de meening, dat wij te doen hebben met een compositie uit twee verschillende ver-

---

[8]) Men zie over de verschillen in de analyse het aangehaald werk van *Fr. Wobersin,* maar vooral ook *S. Mohwinckel,* Der Ursprung der Biliamsage, in Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 1930, blz. 233—271.

tellingen (J en E), wijst op de „kunstvolle Steigerung" 1° ten opzichte van de plaats, 2° ten opzichte van de „Vermittlung der Gottessprüche", 3° ten opzichte van de spreuken zelf en 4° ten opzichte van Balaks houding.

Men zie de *Handkommentar* op Exodus-Leviticus-Numeri, Göttingen, 1903 blz. 603 v.

Ook *Gray* spreekt in zijn commentaar van een climax.

Waar door de critici, die aan splitsingspogingen deelnemen, moet worden erkend de eenheid, harmonie en climax in den hoofdgang, daar is hun positie hierdoor reeds uitermate zwak. Want deze eenheid en voortgang getuigen voor eenheid van conceptie.

Men wil o.a. voor de splitsing als argument aanvoeren, dat de geschiedschrijver den indruk vestigt, dat alle gebeurtenissen vanaf het gaan op Bamôth Baäl op één dag hebben plaatsgevonden, terwijl men dit niet mogelijk acht. Nu is het de vraag, of het niet mogelijk is, dat op drie niet te ver van elkander verwijderde plaatsen op één dag geofferd wordt, om daarna te hooren, wat Jahwe te zeggen heeft. Maar ook, wanneer men aanvaardt, dat dit onmogelijk is, waartoe wij geneigd zijn, omdat er bergen beklommen worden, wordt allerminst een splitsing gevorderd. Want waarom kunnen er geen nachten zijn geweest tusschen het uitspreken van de verschillende spreuken ? In Pethor wordt twee keer de nacht vermeld, omdat in den nacht iets geschiedt, dat wordt medegedeeld. Maar hoewel de reis verschillende dagen vroeg, wordt van geen nachten meer gewaagd. Dat is geheel overeenkomstig meerdere verhalen in de Schrift. Wanneer men van de eene plaats naar de andere gaat, kan men immers heel wel nachten hebben gerust. De nachtrust was hier niet van belang noch de andere vervulling van lichaamsbehoeften. En daarom wordt daar niet over gesproken.

Het argument, dat Bileam zichzelf invoert in de derde spreuk, alsof hij zich nog bekend moest maken, is waardeloos, omdat deze uitspraak onder invloed van de werking des Geestes in verrukking plaats vindt en geheel past bij de ver-

anderde houding van Bileam, die nu niet meer op tooverijen uitging, en omdat de vierde spreuk met een soortgelijke uitspraak aanvangt, terwijl toch de derde en vierde spreuk als bijeenbehoorend worden aanvaard. Wanneer de vierde spreuk een soortgelijken aanvang heeft, maar deze niet leidt tot splitsing tusschen de 3e en 4e spreuk, dan mag de aanvang van de 3e natuurlijk ook niet dienen tot afscheiding tusschen de twee eerste spreuken en de daarop volgende.

Voor de argumenten, ontleend aan de taal, moeten wij verwijzen naar *Wobersin*.

Wij meenen, dat de eenheid van het verhaal moet worden gehandhaafd, omdat hiertegen niets steekhoudends is ingebracht, terwijl het verhaal zelf de eenheid met kracht aan het licht doet treden.

Balak noodigt den profeet uit, om mee te gaan naar een andere plaats. Misschien zal het recht zijn in de oogen van God, dat gij het mij vandaar vloekt, zoo zegt hij. En hij brengt hem op den top van den Peor, een berg, die wel bijzonder aan afgoderij ter eere van Baäl-Peor gewijd was. Deze bergtop lag blijkbaar het dichtst bij Israel. Hier was dus ook de laatste en beste kans, om invloed te oefenen en den zegen in een vloek te veranderen. Balak offert naar den wensch van Bileam weer hetzelfde getal offerdieren. Bileam heeft echter uit de spreuken, door hem gesproken, geleerd. Hij weet nu, dat hij toch niet zal kunnen vloeken. Hij heeft bovendien zelf moeten uitspreken, dat er geen tooverij in Jakob noch waarzeggerij in Israel is. Het is dus vanzelfsprekend, dat hij nu geen nuttelooze middelen meer te baat neemt.

JERUZALEM, DE [GROOTE] STAD

door

Dr. C. BOUMA te den Haag.

In het volgende ga ik me even bezig houden met een tekstkritische kwestie. Met de simpele vraag, of een bepaald woord al dan niet ergens in een vers van het Nieuwe Testament behoort. Zoodat dus meer dan een lezer vermoedelijk dit artikel wel zal overslaan, in de overtuiging, dat men zijn tijd beter kan besteden dan met de vraag, of dat woord al dan niet in dien tekst moet worden gelezen. Tekstkritiek toch is een onderdeel der theologische wetenschap, dat onder ons niet steeds alle aandacht heeft. Vooral niet, als het gaat om het maken van een preek, en niet om het meer wetenschappelijk bestudeeren van een tekst. In het volgende wil ik echter trachten, weer even het hooge belang van dit deel der Heilige Theologie te laten zien.

In Op. 21 : 10 schrijft Johannes, dat een der zeven engelen hem het nieuwe Jeruzalem toonde : ,,En hij voerde mij weg in den geest op een grooten en hoogen berg en hij toonde mij de groote stad, het heilige Jeruzalem, nederdalende uit den hemel van God". Dat is getrouwe vertaling van de lezing, der door de Statenvertaling gebruikte Rec., die op deze plaats leest : *καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν τὴν μεγάλην, τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλήμ.* Nestle en Von Soden lezen echter : *τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἰερουσαλήμ. Τὴν μεγάλην* is dus uitgelaten. Bij deze lezing sluit elke hedendaagsche vertaling en kommentaar zich aan. Bij de woorden *τὴν μεγάλην* hebben we zonder twijfel met een latere invoeging te doen ; en de taak der tekstkritiek is volbracht, als ze daar die bijvoeging uitlaat na behoorlijk onderzoek, en alzoo den oorspronkelijken tekst heeft hersteld.

Zoo gebeurt nu in elken kommentaar. Daar wordt òf zonder nadere vermelding de juiste lezing gegeven, of hoogstens wordt daar nog even bij vermeld, dat de Rec. die breedere lezing, maar dan ten onrechte, geeft. En zoo zou inderdaad elk theoloog, die alleen voor practisch werk, een preek of een bijbellezing, dezen tekst met kommentaar bestudeert, de kwestie van de invoeging of uitlating van die twee woorden voorbijgaan, zonder er eenige aandacht aan te schenken.

En toch, ten onrechte. Wijlen professor Lindeboom leerde ons steeds : letten op kleinigheden. Wie kleinigheden onder de loupe neemt, ontdekt vaak schoonheden.

Laten we de kwestie even nader bezien.

Dat kan alleen gebeuren met behulp van een goede concordantie, zonder welke ik me trouwens niet voor kan stellen, hoe iemand een goede preek kan maken. Nu kijken we even na, of in de Openb. vaker voorkomt de uitdrukking : de groote stad. En dan merk ik, dat deze uitdrukking letterlijk genomen vijf keeren wordt gevonden, en dat er bovendien nog zeven keeren wordt gesproken van het groote Babylon. En blijkbaar wordt met „de groote stad" in vijf van die zes gevallen bedoeld Babylon. Eén keer is het dubieus, n.l. in 11 : 8, welke plaats nog afzonderlijk zal worden besproken. Het is de vraag n.l. of daar met de groote stad Babel of Jeruzalem wordt bedoeld. Afgedacht van dat ééne dubieuze geval, waarbij echter in elk geval, hetzij letterlijk, hetzij in geestelijken zin aan Babylon moet worden gedacht, ziet dus de benaming : de groote stad, in de Openbaring steeds op Babylon, en wordt het nooit van een andere stad, in casu van Jeruzalem, gebruikt.

Dat brengt ons op de verdere vraag, of er misschien in het wezenlijke van Babylon, stad van den Antichrist, typisch-historisch afgebeeld in Babel aan den Eufraat en later in het keizerlijke Rome, iets is, dat voor haar den naam van de groote stad vordert, en of er iets is in Jeruzalem, dat oorzaak is, waarom ze nooit bij dien naam wordt genoemd. Is er reden bij Johannes en bij den Auctor Primarius, waarom dat

epitheton steeds voor Babylon wordt gereserveerd en permanent en consequent aan Jeruzalem wordt onthouden ? En dan eindelijk : kan er misschien een andere plausibele verklaring dan een gedachtelooze vergissing, een verschrijving, een onnadenkendheid, zijn voor het feit, dat in 21 : 10 die latere overschrijver aan Jeruzalem ten onrechte het epitheton van de groote stad heeft toegekend ?

Het eerste derhalve, dat hier de aandacht trekt, is, dat Babylon in de Openb. de groote stad wordt genoemd. Deze benaming is door den ziener van Patmos waarschijnlijk ontleend aan Dan. 4 : 30, waar wordt vermeld het trotsche woord van Nebukadnezar : „Is dat niet het groote Babel, dat ik gebouwd heb... ?" Daardoor heeft Nebukadnezar Babel gestempeld in het oog der zieners Gods tot iets bizonders van geestelijken aard, welks versiersel en schoonheid het beste essentieel kan worden weergegeven door het adjectief : groot. Wel is waar komt het een enkele maal nog vaker voor in het O. T. van andere steden, zelfs een keer, Jer. 22 : 8, voor Jeruzalem, maar dan iets anders : déze groote stad — dus een zeer gewone aanduiding, niet een vaststaande uitdrukking ; verder in de profetieën van Jona vier keeren van Ninevé, geestelijk verwant aan Babel ; en in Amos 6 : 2 van Hamath.

Maar aan Babel is voorbehouden en voor haar is gereserveerd de naam : het groote Babel. En dat is later, in de Openbaring van Johannes, geworden een epitheton ornans voor Babel, de stad van den Antichrist ; de gedachte van Dan. 4 : 30 is daar vastgehouden en uitgewerkt. Letterlijk wordt de uitdrukking van Dan. 4 : 30 gebruikt in 14 : 8 ; 16 : 19 ; 17 : 5 ; 18 : 2, 21. En in zeven plaatsen, 11 : 8 ; 16 :19 ; 17 : 18 ; 18 : 10, 16, 18, 19, wordt eenvoudig gesproken van : de groote stad, in de meeste gevallen zonder nadere aanduiding; zoodat die naam zóó duidelijk aan slechts één stad ter wereld toebehoort, dat díe stad zonder meer wordt genoemd : dè groote stad ; dat is als het ware haar

tweede eigennaam geworden. Duidelijk blijkt daar, dat Babel door die aanwijzing niet slechts genoemd wordt een groote stad gelijk aan vele andere steden — neen, Babel, dat is dè groote stad.

Wat wil dat nu zeggen? Wel kan in het Grieksch door het adj. *μέγας* worden aangeduid het aanzienlijke en sierlijke van het daardoor bepaalde substantief, maar in de eerste plaats wijst het op uitgebreidheid, in ruimtelijken of tijdelijken zin. Zonder twijfel wordt dàt hier met het adjectivum bedoeld: Babel aan te wijzen als een stad van zóó grooten omvang en van zóó indrukwekkenden bouw door haar kolossale muren en gebouwen, dat ze kan worden genoemd: dè groote stad.

Dat is nu het karakteristieke van Babel: ze is de gróóte stad. Dàt bovenal bepaalt, gezien door de oogen van den ziener Gods, door den Geest geïnspireerd, haar wezen: dat ze gróót is; niets anders dan: gróót.

In de Openbaring van Johannes wordt gesproken van twee steden: Babel en Jeruzalem; de stad van den Antichrist en de stad Gods. De Openb. beschrijft de worsteling tusschen die twee steden. Babel is, zoo gezien, de concurrente, de nabootsing van Jeruzalem.

En tusschen Jeruzalem en Babel bestaat diepgaand onderscheid dan ook in beider schoonheid; in wat beider heerlijkheid uit zal maken. Jeruzalem wordt in de Openbaring gesierd met een paar adjectiva, die haar schoonheid zeggen. Ze wordt genoemd: heilig en nieuw, 21 : 2: *καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἰερ. καινὴν εἶδον,* cf. 21 : 10; 22 : 19. Dàt is het wezenlijke kenmerk van de toekomstige stad Gods: dat ze heilig en nieuw zal zijn. De verwording der zonde en van den dood, die de zonde over alle dingen heeft gebracht, zal in de stad Gods niet meer zijn, want God maakt alle dingen nieuw, 21 : 5. Daarom zal de stad Gods vol onuitsprekelijke heerlijkheid zijn. Niet haar grootheid bepaalt haar heerlijkheid, al zal ze ook wel groot zijn; want wat baat grootte als alles in die groote stad precies zoo zal zijn, als

het altijd in de eeuwen na den val is geweest overal: vol van zonde en dood?

Maar van Babel kan dat niet worden gezegd: nieuw en heilig. Als de stad van den Antichrist komt, ja, dan is Satan in zijn troonpretendent aan het einde en op den top van zijn kunnen. Dan is de zonde in al haar mogelijkheden ten top geklommen. En wat zal dan de stad van die toekomst zijn? O, het is te verwachten, dat de mensch der zonde, door Satan geïnspireerd, al het mogelijke zal doen en zich ten uiterste inspannen om zijn stad schoon te maken. Zooveel mogelijk een vergoeding en vervanging voor wat de, dan schijnbaar ondergegane, stad Gods bieden zou.

En toch, gelukken zal het niet. Want nieuw, door wegneming van al wat de zonde en de dood hier aan ellende en verwording hebben gebracht, zal hij zijn stad niet kunnen maken. Het blijft in Babel alles oud. Daar zullen gevonden worden graven en hospitalen en gevangenissen. Daar zullen de rouwklagers door de straten omgaan. Ziekte en dood en tranen en ellende en misdaad en gevangenissen zullen daar niet kunnen worden gebannen, ondanks al wat Satan presteert. Zoo blijft het in Babel alles óud.

In het nieuwe, neen dáárin zal de heerlijkheid van die stad niet kunnen bestaan. Maar dan moet het wel noodgedwongen in iets anders worden gezocht, ter vergoeding en vervanging. Om te doen vergeten, dat het alles oud blijft, en dat het nóóit nieuw kan worden gemaakt, moet dan de stad van den Antichrist naar haar glorie zoeken in het groote, het massale, het imponeerende. In groote afmetingen. In kolossale proporties. In gigantische bouwwerken.

Het tijdperk van den Antichrist zal het tijdperk van het groote en monsterachtige zijn. In zeker opzicht zal de periode van vóór den zondvloed weer zijn teruggekeerd. En onder dat gezichtspunt bezien is het eigenaardig, hoe reeds nu alles staat in het teeken van het groote. Het geweldige in den bouw en de structuur in de wereldsteden, in haar gebouwen. In Leningrad worden bouwwerken ondernomen, die hierin

alles overtreffen, wat ooit is gezien. En in de toekomst zal dat alles verre in de schaduw worden gesteld door wat dan de voleinding van het menschelijk kunnen zonder en tegen God presteert. Babel zal inderdaad zijn de gróóte stad.

Maar — slechts groot ; anders niet dan groot. Ja, wel gesierd met al wat de cultuur heeft kunnen geven en maken. Maar als de vraag komt, waaraan zelfs de zoon des verderfs niet zal kunnen ontkomen : of nu in de voleinding van tegen-Goddelijk kunnen de dood en de ellende ook zal zijn weggebannen en de oude droom van de gouden eeuw in vervulling zal gaan en al dat oude nu eindelijk naar de lang gegeven belofte zal worden uitgebannen — dan zal de armoede blijken van den Antichrist en van Babel ; het blijft alles oud ; en om dat te maskeeren zal Babel gróót worden gemaakt. Dat is zijn epitheton, door Nebukadnezar gestempeld, en door den mensch-zonder-God triumfeerend overgenomen ; en door God zelf spottend in Zijn Woord aan Babel toegekend : Babel is groot, maar : oud !

Daarom is het van beteekenis, dat dat adjectivum nooit voor Jeruzalem wordt gebruikt. Jeruzalem, de groote stad. dat kàn niet worden gezegd. Want Jeruzalem zal wel groot zijn, maar daarin bestaat zijn heerlijkheid niet. Dat adjectivum zou Jeruzalem principieel gelijk maken aan Babel. Jeruzalem wordt nieuw en heilig, en daarom heeft Gods stad het adjectivum groot niet noodig. Babel blijft oud en is groot; Jeruzalem wordt heilig en nieuw. Daarom is het in het geheel niet toevallig, dat Gods stad nergens in de Openbaring de groote stad wordt genoemd.

In 11 : 8 wordt dit schijnbaar wèl gedaan. Daar wordt gesproken van de groote stad, alwaar onze Heere gekruisigd is. Er is onder de uitleggers verschil van meening, of hier aan het aardsche Jeruzalem of aan Babel wordt gedacht. Het komt mij het meest waarschijnlijk voor, dat het eerste het geval is. Maar — dan aan Jeruzalem dat geen type is van het nieuwe Jeruzalem, maar dat geestelijk door de kruisiging

van den Heere Jezus een representatie is van Babel. Daarom kan die stad daar ook worden genoemd de groote stad.

En, zooals ik begon op te merken, in 21 : 10 leest de Rec. : de groote stad, het heilige Jeruzalem. Dat is een latere tekstverandering. In den oorspronkelijken tekst heeft alleen gestaan : de stad, het heilige Jeruzalem. Hoe is nu die invoeging later in den tekst gekomen? Er zijn twee mogelijkheden : vergissing of opzet. In de eerste plaats is het mogelijk, dat een overschrijver, die eenige malen eerder gelezen en overgeschreven heeft : de groote stad, gedachteloos ook hier heeft geschreven : de groote stad, zonder dat het hem was opgevallen, dat alleen Babel zoo wordt genoemd. Had hij daaraan, en aan de daarachter liggende grondgedachte, zijn aandacht geschonken, dan was hij wel bewaard gebleven voor de fout, om nu ook hier te schrijven : de groote stad. Maar, die uitdrukking hing hem zóó in zijn geheugen, dat hij haar in haastig lezen ook hier heeft meenen te zien en zoo overschreef. Een begrijpelijke leesfout dus.

Er is echter ook een andere mogelijkheid : opzet. Want ook aan opzettelijke tekstverandering moet hier en daar worden gedacht. De geschiedenis der tekstkritiek levert daarvan frappante voorbeelden. En zoo zou het hier ook kunnen zijn : verandering met de beste bedoelingen, en in een tijd, toen niet door ieder overschrijver de tekstkritiek werd beoefend naar thans geldende regelen.

Ik stel me die mogelijkheid zóó voor : een overschrijver heeft in zijn handschrift keer op keer aangetroffen de uitdrukking : de groote stad, waarmee dan Babel werd aangeduid. Iets dergelijks : Babel een groote stad! En als hij dan toekomt aan 21 : 10, waar van de stad Gods wordt gesproken, dan is hem dit het ergerlijke, dat bij Jeruzalem dat attribuut wordt gemist. Wat? Zal wèl Babel, en niet Jeruzalem, groot zijn? Dat màg niet — en met vrome dien religieuse bedoeling worden de woorden *τὴν μεγάλην* [illegible] den tekst ingevoegd, om te waken voor de eere van Gods heilige stad.

Welke van deze twee mogelijkheden beantwoordt aan de

werkelijkheid, is niet meer uit te maken, te meer, waar de invoeging in zeer vele handschriften wordt gevonden. Maar de laatste is zeer zeker mogelijk ; ook mee, omdat uitwendige oorzaken, die ter plaatse de invoeging zouden kunnen verklaren niet zijn te ontdekken. En, is deze mogelijkheid werkelijkheid, dan laat de invoeging ons den bewerker van den tekst kennen als een vroom man, die de twee woorden invoegde ad majorem gloriam Dei. En eerst de latere wetenschappelijk beoefende tekstkritiek heeft den oorspronkelijken tekst weer kunnen zuiveren van zijn vrome invoeging, die met de beste bedoelingen aan Jeruzalem een heidensch-antichristelijk epitheton had pogen te geven.

Summa summarum : een stukje tekstkritiek, dor en saai — ja, maar dat voor een preek misschien dienen kan om iets van de heerlijkheid van het nieuwe Jeruzalem en van de komende zaligheid aan de gemeente te laten zien. Zoo, als een schilderstuk mooier wordt, wanneer het van een leelijke later aangebrachte vlek gezuiverd wordt, en weer in zijn oorspronkelijke schoonheid pronkt.

KRONIEK.

Sint Sebastiaan. — Kerkelijke critici. — Gebrek aan waardeering. — Schroffmann en Knecht. — Een woord van Dr. Marahrens.

Het wordt door *Görres* in de R. Enc. betwijfeld, of de heilige Sebastiaan ooit op last van Diocletanius in het Colosseum te Rome met pijlschoten den marteldood stierf, maar in ieder geval hebben vele schilders er een dankbaar onderwerp in gevonden.

De jonge heilige, staande bij de gebroken zuil van een triumfboog als op het schilderij van Mantegna of als pilaarheilige op een ontkroonden boomstam, maar rondom hem vele schutters, die hun pijlen op hem afschieten.

St. Sebastiaan is patroon van het schuttersgilde geworden.

Aan de tragiek van dezen martelaar, die schutters beschermt, en tegelijkertijd voor schutters tot doodelijk mikpunt wordt, denk ik w:anneer ik naga, welke en van welke kant tegenwoordig bezwaren tegen de kerk worden ingebracht.

De kerk is St. Sebastiaan, patroon van de schutters : de meeste critici hebben zoo niet alles dan toch zeer veel aan haar te danken ; maar zij maken haar tot object, waartegen zich hun scherpste pijlen richten.

Dat merk ik in de tegenstelling door *Hilbrandt Boschma* gemaakt tusschen Profeet en Kerk, waarover hij onlangs schreef in *Opbouw*.

De Kerk is de beukenhaag, netjes geknipt en geschoren, allen wel van beukenboomen afkomstig, en allen levend,

(Maar) geen van hen wordt nimmer groot
En geen van hen gaat nimmer dood.

De heggeschaar van het massale snoe it elke profetische

loot neer. Het symbool en de formule houden allen binnen strakke lijnen.

Wanneer B. de Ligt zegt: „Godsdienst is...... de Vuurzee...... O, de wereld raakt er van in brand!" dan voegt Boschma er somber aan toe: „Voor een „Vuurzee" is er in de Kerk geen plaats. Die wordt er door verteerd, of — ze bluscht ze uit."

Zie ik nu echter de lijst der Opbouw-redacteuren, dan zijn het op één enkele uitzondering na, al te maal weleerwaarde dominees en doctoren theologiae, die in het instituut hunner kerk het ambt bedienen.

St. Sebastiaan, die van den linker kant een pijl krijgt.

Er komen er ook van anderen kant.

In November 1934 is te Hemmen tot stand gekomen *„De Orde der getrouwe Getuigen van den komenden Christus"*, waarvan in de eerste maand dezes jaars de „Openbare kondschap" is rondgezonden.

In het Moderamen zitten behalve de voorloopige Voorzitter, wiens kerkelijke positie mij onbekend is, twee dominees van onderscheiden kerkelijke groepeering en een Hoogleeraar aan het Oud-Katholiek Seminarie. De orde bedoelt alle ware Christgeloovigen onderling te verbinden in een geloofsband; ze wil een arbeidsgemeenschap zijn voor actief Christendom, en ook een gebeds- en geloofsgemeenschap vormen; bovendien stelt zij zich een dogmatisch-wetenschappelijke taak, wijl zij als leden van verschillende kerkgenootschappen den plicht gevoelen om elkander in hun diepste beginselen dogmatisch beter te leeren verstaan.

Fiat, voor een oogenblik. Al zou men de vraag kunnen stellen of deze dogmatisch-wetenschappelijke discussie over de DIEPSTE beginselen niet beter *vóór* dan *nà* de stichting van „de Orde der getrouwe getuigen" kan worden gevoerd.

Maar waarom schieten deze schutters eerst zoo hevig op hun eigen patroon?

Ik laat nog daar of het getuigenis wel zoo trouw is, als de

naam der Orde het doet vermoeden waar het de beoordeeling der huidige landsregeering betreft :

„Van één ding wordt volk en vaderland in allerlei kringen steeds meer overtuigd : zóó kan het niet langer. Wij hebben niet alleen een nationaal ministerie, dat tot boedelberedderìng, naar zeer veler oordeel, hoe langer hoe minder bekwaam blijkt, maar zelfs professoren schrijven boeken over : De nood des tijds."

Of ook :

„Wanneer het (evangelie) gebracht wordt in openbare profetische bestraffing van volk en overheid saam, dan loopt de kerk groot gevaar, dat zij wel het oor der wereld trekt, maar zich het misnoegen der regeeringspartijen op den hals haalt."

Of ook :

„Mijn schilt ende betrouwen — is niet Colijn noch Wijnkoop......"

Maar ook hier moeten zoo niet buik en borst, dan toch de dijen van St. Sebastiaan er aan gelooven :

„Duizenden geloovigen snakken naar samenbinding, beu als ze zijn van politiek geloof zoowel in kerk als in staat. Wij willen daarom een einde gemaakt zien...... aan het veelszins onwaarachtige in kerk en politiek. Wij willen een einde gemaakt zien aan het afschuwelijk spel, dat er in de politiek met ons allerheiligst geloof en in de heilige, algemeene, apostolische kerk met de politiek gespeeld wordt."

Zooals over het algemeen de kerk haar boodschap predikt deugt het blijkbaar niet :

„Wanneer wij de menschen willen bewaren voor communisme, dan moeten wij de nood tegemoet komen met het Evangelie. Maar niet met een evangelie der gladde

> stichtelijkheid, dat niet concreet durft zijn en aan de hardhamerende jammer van elken dag voorbij spreekt of hoogstens dienst des Woords, zuivere Godsverkondiging opvat als een strooien met wat nietszeggende algemeenheden...... Wanneer het evangelie wordt gebracht in zoetvoerige stichtelijkheid, die onderwerping predikt en niets verder, dan is het de schuld der kerk, wanneer zij het oor der schare verliest."

Ook de uitgesproken dogmatisch-kerkelijke grondslag wordt ter zijde geschoven als te rationalistisch-negentiende-eeuwsch. De orde is heelemaal niet vrijzinnig, maar ook niet benepen orthodox. Intusschen gaat ze terug tot den geloofsvorm van Nicea, en ge moet gedoopt zijn om in haar opgenomen te worden : Patroon der schutters blijft St. Sebastiaan, al prikken er weer een paar punten meer in zijn lijf.

Zelfs het boekje van Ds. Both : „Arbeiders in Zijn Oogst" staat in dienst van deze schutterij.

Over de Buchman-beweging verneemt men niets dan goed, de kerk is de „arme, die het cruyce draghen moet."

> „Hoeveel bekrompenheid is er gekomen in het denken en streven en werken van de latere kerk. De kerk maakt den indruk van iets, dat in zijn vaart is gestuit geworden...... In het algemeen heeft de kerk de visie verloren op het wereldwijde van de zaak van Christus."

Ja, dat staat er heusch ! En er staat ook, dat er zeer veel menschen rondloopen in de Hollandsche kerkelijke wereld, die honderden preeken hebben aangehoord en maar geen enkel woord kunnen spreken als het op getuigen van Christus aankomt.

En er staat ook de vraag : Hebben onze kerkgangers in de steden en dorpen iets van Jezus' blik op de menschenscharen van tegenwoordig in hun grooten nood ?

Is dat dus nietwaar ? Natuurlijk... er is nooit iets, wat ge veiliger en zonder eenige tegenspraak kunt beweren, dan dat

een bepaald iemand, of een bepaalde gemeenschap van personen niet volmaakt is.

Vergissing is hier buitengesloten. Tegenspraak behoeft niet verwacht. St. Sebastiaan is over al zijn leden kwetsbaar, en geeft zich op een heel klein gordeltje na naar alle zijden bloot.

Ik heb ook geen bezwaar tegen die schutterij op zichzelf. Een vriend, die mij mijn feilen toont...... we kennen het spreekwoord. En de kussen der haters zijn af te bidden.

Maar de kastijdingen kunnen ook te veel worden. En de schutters mogen er van St. Sebastiaan's zijde ook wel eens aan herinnerd worden, dat hij hun patroon is.

In de Ref. Schw. Ztg stond in Januari een „correspondentie" tusschen een zekeren heer Schroffmann en Pfarrer Knecht. Ook daar is het de vraag naar de beteekenis van de kerk.

Schroffmann schrijft den Pfarrer : „Er is gewis nog veel christelijk leven en veel christelijke geest in deze wereld aanwezig, alleen, die zijn niet meer in de kerk maar op geheel andere plaatsen te vinden. Het woord Gods is niet langer aan de kerk toevertrouwd, maar aan andere kringen. Daarom „sollte die Kirche schweigen und zusammenpacken". Het spijt me, Herr Pfarrer, dat ik dit juist aan U zeggen moet, want U hebt mij in een geesteswereld binnengevoerd, die ik zonder U waarschijnlijk niet binnengetreden zou zijn. Door uw arbeid is mij het eerste licht opgegaan ; thans echter sta ik niet meer bij U met het gemeenschappelijk vuur. *Ik ben in andere kringen met waarheden in aanraking gekomen die U verwerpt en bestrijdt.* Ik noem u alleen de plicht tot dienstweigering, waarvan u beweert dat ze in strijd is met het Christendom, waarvan *de Geest* mij echter zeer nauwkeurig zegt, dat zij het eenig juiste is......

Pfarrer *Jakob Knecht* vraagt dan aan Heer *Schroffmann* : Wat is de kerk, waarover ge zoo boud het vonnis uitspreekt : Is het het gebouw ? Is het haar organisatie ? De dominee of de ambtsdragers ? Zijt ge niet zelf *méé* de kerk en valt het

verwijt tegen haar gericht niet op uw eigen hoofd terug? Zoo als de smaad van moeder de schande der kinderen is, zoo is de smaad der kerk ook uw eigen schande!

Wat hebben we gedaan om de kranke moeder te genezen?

Zijn *wij* dan soms dragers van het leven, dat we in de kerk missen? Wanneer gij dat zijt, feliciteer ik u, en 't spijt me alleen, dat dit leven niet aan de kerk ten goede komt. Ik ben het niet! Bescheiden wil ik erkennen, dat niet de kerk van mij, maar dat ik van de kerk het leven ontvang!"

Juist, pfarrer; en men moet naar het Arabisch spreekwoord, geen steen werpen in de bron waaruit men gedronken hèèft, en vandaag en morgen nog drinken zal.

Bovendien geloof ik niet — en ik zit er toch midden in — dat de toestand van ons kerkelijk leven zoo precair is, als b.v. „de Nederlander" het laat voorkomen.

In eigen Gereformeerde kerken zie ik, naast veel wat beangst en mismoedig stemmen kan, dingen die mij met hoop voor de toekomst vervullen.

Ik zie die ook in de Hervormde Kerk en in andere kerkgemeenschappen.

Is de opkomst onder den Dienst des Woords minder dan een kwart eeuw geleden? In tal van kerken beter.

Leeft de jeugd losbandiger dan voor den oorlog?

Ik geloof eerder het tegendeel!

Is de offervaardigheid nu er zoo weinig verdiend wordt minder?

Onze armen ervaren het omgekeerde.

Wordt er minder *ernstig* gepreekt dan 25 jaar geleden? Wordt er minder werk van catechisatie, huisbezoek, studie, voorlichting gemaakt, dan toen?

Werken onze professoren minder hard?

Verlaten er velen de kerk in dezen tijd, meer dan toen?

Of ik dan geen fouten zie?

Waarlijk ik ben nog mijn geheugen niet zoo geheel kwijt, dat ik niet meer weet, dat ònze jeugd geen haar beter was dan die van tegenwoordig; en dat dezelfde fouten — we-

reldgezindheid, onbekeerlijkheid, gemakzucht, slaperigheid, te felle discussie, persoonlijkheden, elkaar over en weer niet begrijpen — in vorige dagen evenzeer bestonden als ze nu bestaan.

De richtingenstrijd in de Herv. Kerk.

De kwestie A en B bij ons.

Ik heb de kerk allengs hoe meer leeren beschouwen als ik elk geloovig lid apart in haar beschouw...... in alle tijden een arm zondares, die door genade zalig wordt, en met een nog o, zoo gering beginsel van heiligmaking.

En dat mag bij een secte of een groep, die plotseling nieuw te voorschijn komt even anders lijken : de eerste liefde, het eerste vuur......

Wacht maar, de tijd zal het leeren.

De meeste brochures over een nieuwe beweging door leden dier beweging geschreven, worden een jaar te vroeg geschreven.

Precair ? De situatie eener kerk, die haar ambtsdragers bindt aan Schrift en belijdenis, wordt nooit precair. Het is de vrijheid, die men zich aangematigd heeft om eigen meeningen en inzichten voor die gebondenheid in de plaats te stellen, die steeds de toestand eener kerk precair maakt en haar voert naar een gewissen dood......

Een schoon woord stond dezer dagen van Landbisschop *Dr. Marahrens* in Ev. Ref. Wochenblatt :

> „Ihr alle, die ihr in heiliger Fürbitte und in treuer Kleinarbeit am Kampf der Kirche teilnehmt : Werdet nicht müde ! Noch ist die Zeit des Kampfes nicht zu Ende. *Je klarer wir Kurs halten, je treuer wir sind im Bekennen unseres Herrn,* desto eher kann Gott unserer Deutschen Evangelischen Kirche den ersehnten Frieden schenken."

In dien weg wil Hij het overal : *Fürbitte, Kurshalten* en *Treue.*

Z. v. D.

RECENSIEN.

Paulus' eerste brief aan de kerk te Korinthe, opnieuw uit den grondtekst vertaald en verklaard door *Dr F. W. Grosheide,* Hoogleeraar aan de Vrije Universiteit.
J. H. Kok N.V., Kampen 1933.

Met groote belangstelling heb ik dit deel der Korte Verklaring doorgelezen. 1 Kor. vraagt steeds bizondere aandacht, niet slechts zoo als de andere brieven van Paulus, deelen van het Woord van God — dat is hèt voornaamste — maar om de vele kwesties, die in dezen brief worden behandeld. Om de vele vragen, die de gemeente te Korinthe heeft gesteld, vragen, die voor een groot deel nog steeds actueel blijven ; de vragen over de Geestesgaven, het huwelijk, de glossolalie, het eten van offervleesch, het optreden van vrouwen in de gemeente, enz. We mogen, naar den menschelijken factor gerekend, de leden dier gemeente dankbaar zijn, dat ze, met zoovele vragen „zittend" aan Paulus een uitvoerigen brief om inlichtingen hebben gezonden.

Prof. Grosheide gaat op deze vragen, voorzoover de exegese van den brief daartoe roept, breed en diep in. Helder wordt het Woord Gods uitgelegd, zóó, dat ook voor dezen tijd het trekken van conclusies niet zwaar kan zijn. Ik denk b.v. aan de kwestie van het hoofd gedekt houden door de vrouw en de haardracht, die haar den man gelijk wil maken. Het verheugt me, dat Prof. Grosheide schrijft : „...dat Paulus beslist veroordeelt — en dat geld ook voor onzen tijd — dat de vrouw zich in haardracht aan den man gelijk zou maken".

De vertaling is gegeven in de taal van dezen tijd ; zich nauw aansluitend aan het Grieksch, maar zich niet steeds bindend aan den letter der woorden. Een enkele maal dacht

me dat wel gelukkiger te zijn geweest. Ik geloof, dat in 3 : 11 de vertaling : „een anderen grondslag. dan er eenmaal ligt", de beeldspraak van Paulus niet geheel juist doet uitkomen : een anderen grondslag, naast die, welke er ligt ; de dwaasheid van een bouwer, die nog eens een fundament gaat leggen voor een bouwwerk, terwijl er reeds een ligt !

Inzake de kwestie, of het Pinksterwonder aan de in Korinthe gevonden glossolalie gelijk is geweest, lijkt me de opvatting van Bavinck toch nog steeds de juiste.

Eindelijk trof het me, dat Prof. Grosheide ekklèsia in den regel vertaalt door kerk, en vier malen door gemeente. Voorzoover me bekend is, heeft alleen wijlen Prof. Van Leeuwen dit ook gedaan, en is overigens in de Korte Verklaring van het N. T. steeds de oude vertaling gemeente gehandhaafd, gelijk ook de Nieuwe Vertaling van het Ned. Bijbelgenootschap in haar uitgegeven proeve doet. Wat het meest wenschelijk is, het eene of het andere, of het gebruik promiscue, lijkt me een zaak, de moeite van een ongetwijfeld interessante bespreking eens waard, met historische en etymologische argumenten gesteund.

Ook voor dit belangrijke boek van Prof. Grosheide mogen we dankbaar zijn.

BOUMA.

Het Friesch in de Kerk, door *Dr W. A. van Es,* Gereformeerd Predikant te Leeuwarden.
A. Jongbloed, N.V. Leeuwarden.

Dr van Es geeft hier zijn Referaat, gehouden op de Friesche Predikanten-Conferentie, omgewerkt en met Stellingen. Reeds in de eerste zin wordt gesproken van een streven, dat een twistappel dreigt te worden, en voor goede samenbinding weinig bevorderlijk schijnt te zijn. Daarmee wordt dit Referaat getypeerd. Immers Dr van Es veroordeelt, niet op principieele gronden, maar om *practische* overwegingen, het streven van hen, die het Friesch in de Kerk willen. De schrij-

ver noemt dat onredelijk, onbillijk, hopeloos en zonder uitzicht. Tot de Kerken wordt een ernstige waarschuwing gericht, geen enkele stap te zetten op dit pad. *Uitzondering* wordt gemaakt voor het *naieve* gebruik, het *semi-officieele* (Wat is dat?) bij huisbezoek en kerkeraden ten plattenlande. Ook mag het Friesch gebruikt worden als *middel* voor Evangelisatie, tractaatverspreiding, Bijbelvertaling enz. „Waar en voorzoover het Friesch zoo gebruikt wordt, heffe men dit gebruik niet opzettelijk op." (Stelling IV.) Al weer de *praktijk!* Is dan het huisbezoek niet ambtelijk en een huwelijksbevestiging wel? „Er bestaat geen eigenlijk gezegde Friesche taal." (Stelling II.) Wat moeten de woorden „eigenlijk gezegde" erbij?

Echte taalkenners noemen het Friesch een taal, een van de oudste Germaansche talen. Een taal, die ondanks het feit, dat zij sinds eeuwen uit Kerk en rechtszaal is geweerd, toch niet dood is gegaan of het sterven nabij is, maar krachtig leeft. Mag, ja moet dan niet *principieel* de vraag beantwoord worden, of het volk, dat deze taal bezit, het recht en de roeping heeft de groote werken Gods in eigen taal de (hooren) verkondigen? Daarvoor wordt de Kerk niet „gespannen" (blz. 6.) De Kerk heeft de roeping, zich niet *bij voorbaat* afwijzend te stellen tegenover deze kwestie, maar rustig en ernstig dit vraagstuk onder oogen te zien. Daarvoor zijn toch de Gereformeerde Kerken niet bevreesd, om de zaken principieel te behandelen?

Of er dan geen *practische* bezwaren zijn? Zeker, wie zal dat ontkennen. Daarover valt te praten. Maar dan moet men de dingen niet overdrijven. Wie wil een Friesche Staat? Wie een Friesch nationale Kerk, waarin allen (Roomschen, Gereformeerden, Ethischen, Modernen enz.) een plaats vinden? (blz. 26.) Wie zoo overdrijft, als Dr van Es, *schiet zijn doel voorbij.* (Zie blz. 6.)

Het Friesch, zegt de schrijver, bestaat uit zeven dialecten. En het Nederlandsch? (adres: dezelfde bron.) Het Friesch

wordt in Handelingen 2 : 9—11 niet genoemd. (blz. 10.) Het Nederlandsch wel ?

Is het Friesch (ook) moeder van het Nederlandsch („waarin onze Nederlandsche taal mede wortelt", noot 42, blz. 15) waarom dan de dochter zoo hoog verheven boven de moeder ? „In een verband van *Nederlandsche* Ger. Kerken behoort ook het Nederlandsch de gemeenschappelijke officieele taal te zijn" (blz. 28.) Pardon, *de* naam is : „De Gereformeerde Kerken in Nederland." En wat de „eigen, *niet kerkelijke*, Friesche Bijbelvertaling" (blz. 26) betreft : Dr van Es heeft zelf op de Synode gerapporteerd over de Friesche vertaling van het Nieuwe Testament. In de Acta, Art. 260 lezen wij : *„De Synode neemt met belangstelling kennis van deze vertaling."* Bedoelt Dr van Es, dat de synode, als de kerkelijke goedkeuring gevraagd zou worden, deze wel zou willen geven ? Wat beteekenen in dit verband de woorden : „Niet kerkelijke" ?

Over dit vraagstuk is het laatste woord nog niet gezegd. Laat men rustig en principieel deze dingen bezien, maar niet eenzijdig, zooals in dit referaat, een afkeurend vonnis vellen !

Scheveningen. J. G. FEENSTRA.

De Morgenstond nadert. Een troostboek voor Christenen in den avond des levens, door *Dr. J. H. Gunning J.H.zn.*
Uitg. H. J. Spruyt's U.-M. Amsterdam.

Dr. Gunning heeft de gelukkige gedachte gehad een troostboek te schrijven, dat ouden van dagen wil dienen.

Een geschrift van Gustav Weller *Altertrost* gaf hem daartoe aanleiding. Het is gedeeltelijk een omwerking van dit Duitsche boek, maar het meeste is nieuw.

Men vindt in dezen smaakvol uitgegeven bundel Meditatiën, Gebeden, Verzen, „Losse" Gedachten en een aantal grafschriften.

Ik ben zelf nog niet van een leeftijd, dat ik me tot de groep

kan rekenen, die Dr. Gunning hier bedoelt toe te spreken. Maar het boek heeft mij, hoewel dan nog geen oude van dagen, buitengewoon gesticht.

Rusthuizen vinden hier uitnemende lectuur voor hun oude menschen.

Iedere bejaarde Christen zal bijzonder in de Meditaties en de vele, teedere en eerlijke, kinderlijk geloovige gebeden, doch ook in de verzen, stof ontvangen voor gezegende overdenking en verrijking van eigen gebedsleven.

Het boek is heelemaal Gunning, zooals hij ook onder ons, — al zijn we het met zijn interpretaties van de Una Sancta niet altijd eens — geliefd is. Van bladzij tot bladzij leest men den grijzen Evangelie-dienaar hier in het hart.

En daar zijn we het in Holland wèl over eens : Dat hart is een vroom en voor het heil van zijn mede-Christenen warm kloppend hart.

Een enkele opmerking : Op bl. 109 wil hij het Avondmaal naar een zieke thuis laten brengen. Ik meende, dat dit ten onzent ook in Hervormde kringen niet mocht.

Z. v. D.

Theologische Existenz heute. 14. *Karl Barth*
Nein ! Antwort an Emil Brunner.
Chr. Kaiser. Verlag. München. 1934.

De voormannen der „Dialectische Theologie" in Duitschland en Zwitserland zijn uiteengegaan, ook E. Brunner en K. Barth. De eerste schreef ter verklaring zijn „Natur und Gnade. Zum Gespräch mit Karl Barth". En daarop antwoordt K. Barth nu met dit geschrift, waarvan de titel reeds doet weten, dat hij de beschouwingen van E. Brunner beslist verwerpt. Het gaat over Anknüpfungspunkte bij den gevallen mensch voor de genade Gods. Deze neemt E. Brunner aan en meent hij te kunnen aanwijzen. K. Barth betoogt daarentegen, dat hij aldus weer terecht komt bij de verworpen vroegere theologia naturalis en bij F. Schleiermacher, en dat

we bij Gods genadewerk in den mensch voor een wonder staan. Heeft E. Brunner aan K. Barth gemis aan Calvijnkennis verweten, K. Barth geeft een hoofdstuk ten betooge, dat E. Brunner Calvijn niet heeft begrepen en hem verkeerd interpreteert.

Dit geschrift van K. Barth is, met het genoemde van E. Brunner, zeer belangrijk om beider beschouwingen door deze scherpe tegenoverelkander-stelling te beter te leeren kennen, het gevaar van E. Brunners redeneering in te zien, n.l. dat het formeele toch weer als materieel genomen wordt, en het onbevredigende van K. Barths uiteenzetting op te merken, die vrijwel negatief, afwerend blijft, en hier noodzakelijk opkomende vragen onbesproken en zonder antwoord laat.

S. GREIJDANUS.

Karl Barth. **Drei Predigten.**
München. Chr. Kaiser. Verlag. 1934.

In de serie *Theologische Existenz heute* is als No. 17 verschenen een nummer, dat 3 preeken van Karl Barth bevat, die hij in Nov. en Dec. 1934 gehouden heeft. Deze preeken zijn goed Christelijk van inhoud en toonen den weg der verlossing en verzoening in Christus duidelijk aan. Alleen vind ik dat, terwijl de preek verklaring en toepassing van den tekst is, de toepassing in den regel wat al te veel plaats inneemt en de verklaring soms nog al „dürftig'' is. Hij is blijkbaar voorstander van de analytische prediking en daarin een navolger van Calvijn. Bij den laatste werkt de synthese echter door de analyse veel krachtiger heen dan dit bij Barth het geval is. In de laatste preek bv. over 2 Petri 1 : 3—11 mis ik de eenheid, die toch een van de eerste vereischten van een goede Gereformeerde preek is.

T. HOEKSTRA.

ONTVANGEN BOEKEN.

Kerkblad van de Geref. Kerken in Zuid-Amerika, onder redactie van Ds. Sonneveldt en Ds. Bruxvoort. Afscheidingsnummer.

Buenos-Aires. Herrera 1572.

Menigerlei Genade. Vier en Twintigste Jaargang. No. 21-30.

Kampen. J. H. Kok. 1934.

Joh. Calvijns Institutie verkort weergegeven door Dr. B. Wielenga.

Kampen. J. H. Kok. z. j.

G. Mulder. Batig Slot.

Kampen. J. H. Kok. 1934.

Dr. K. Schilder. De dogmatische beteekenis der Afscheiding.

Kampen. J. H. Kok. 1934.

Horizon. Afl. 1.

Delft. N.V. Vereenigde Drukkerijen Judels en Brinkman.

Dr. W. A. van Es. Het Friesch in de kerk.

Leeuwarden. A. Jongbloeds Uitgeverszaak. 1934.

De Heidelb. Catechismus in het Oekraiensch.

Hilversum, Neuweg 32. J. Schipper.

Dr. H. A. Haentjes. Inleiding tot de Dogmatiek.

Assen. Van Gorcum & Co. 1934.

C. Friethoff. Maria onze Middelares naast Jezus onzen Middelaar.

Hilversum. P. Brands Uitgeversbedrijf. 1934.

J. Rottenberg. De weg des vredes voor Joden en niet-Joden.

Rotterdam. Elim, Tulpstraat No. 2.

Vox Theologica. 6e jaar. No. 2.

Assen. Van Gorcum en Co. Uitgeversmaatschappij.